

ŚRĪMAD-BHĀGAVATAM

EKĀDAŚAḤ SKANDHAḤ

Navamo'dhyāyaḥ

Text 1

Śrībrāhmaṇa uvāca---

Parigraho hi duḥkhāya yad yat priyatamaṁ nṛṇām

Anantaṁ sukham āpnoti tad vidvān yas tv akiñcanaḥ. (11.9.1)

Alt. reading: **Parigraho'yaṁ duḥkhāya yad yat priyatamaṁ nṛṇām**

Antataḥ sukham āpnoti tad vidvān yas tv akiñcanaḥ.

Anvayaḥ---Śrībrāhmaṇaḥ uvāca---**Nṛṇām** (narāṇām) **yat yat** (vastu) **priyatamaṁ** (bhavati tasya tasya) **parigrahaḥ** (āsaktiḥ) **hi** (nūnam) **duḥkhāya** (duḥkhakaro bhavet) **tat** (evam tattvaṁ) **vidvān** (jānan) **yaḥ** (janaḥ) **tu akiñcanaḥ** (tyaktaparigraho bhavet saḥ) **ananta-** **sukhaṁ** (paramaśāntim) **āpnoti** (labhate). (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.1)

Anuvāda---Śrībrāhmaṇa balilena,---Mānavagaṇera ye ye vastu atisāya priya, sei sakalera āsakti-i duḥkhera kāraṇa ha-iyā thāke. Yini ihā jāniyā akiñcana ha-ite pārena, tini-i paramānandalābhe samartha hana. (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.1)

Śrīdhara Svāmī

Navame kurarādibhyo dehataś copaśikṣitam

Śrutvā yaduḥ kṛtārtho'bhūd iti kṛṣṇena varṇitam. (1)

Kurarāc chikṣitam āha---**parigraha** iti. **Yad yat priyatamaṁ**, tasya tasya **parigrahaḥ**. **Tad vidvān** 'parigraho duḥkham' iti **vidvān** san. **Yas tv akiñcanaḥ** tyaktaparigrahaḥ, na tu daridraḥ. (*Bhāvārthadīpikā* 11.9.1)

Vīrarāghavācārya

Atha kurarāt parigrahāparigrahayoḥ duḥkhasukhahetutvaṁ śikṣaṇīyam ity āha---**parigraha** iti. **Nṛṇām yad yat priyatamaṁ** vastu, tasya **parigrahaḥ** atiduḥkhāya bhavati, **yas tu tat** parigrahasyātiduḥkhaḥhetutvaṁ **vidvān** jānan, **akiñcano** niṣparigrahaḥ syāt, so'nantaṁ sukham āpnoti. (*Bhāgavatacandrikā* 11.9.1)

Vijayadhvaja Tīrtha

Tiraścīnāt kurarākhyakhagāt kim viśiṣṭam jñānam śikṣitam? atrāha---**parigraha** iti. **Nṛṇām priyatamaṁ yad yad** vittam, tasya **parigrahaḥ** tasya vittasyāntato nāśāt **duḥkhāya** bhavati. (*Padaratnāvalī* 11.9.1)

Viśvanātha Cakravartī

Navame sapta guravaḥ kurarādyāḥ prakīrtitāḥ

Deho'ṣṭamas tad evaṁ syur guravaḥ pañcaviṁśatiḥ. (1)

Kurarāc chikṣitam āha---**parigraha** iti dvābhyām. **Yad yat priyatamaṁ** vastu, tasya tasya **parigrahaḥ**, **tat** tasmāt **yas tv akiñcano** nisprahaḥ, sa eva **vidvān anantaṁ sukham āpnoti**. (*Sārārthadarśinī* 11.9.1)

Śukadeva

Navame'dhyāye saptabhyaḥ kurarādibhyaḥ svadehataś ca śikṣitam avadhūtenoktam. Tac chrutvā śrīyaduḥ kṛtārtho jāta iti nirūpyate. Tatrādau kurarāc chikṣitam āha---**parigraha** iti dvābhyām. **Yad yat priyatamaṁ**, tasya tasya **parigrahaḥ** saṅgrahaḥ **duḥkhāya** bhavati. **Tad vidvān**---'parigraho duḥkhāya' iti **vidvān** san, **yo'kiñcanaḥ** vidvān akiñcano dvividhaḥ tyaktaparigraho daridraś ca sa dvividho'pi **anantaṁ mokṣākhyam sukham āpnoti**. **Tu**śabdād aviduṣo'kiñcanasya vyāvṛtṭiḥ.

(*Siddhāntapradīpa* 11.9.1)

Bhakti Siddhānta Sarasvatī

Bhagavatvismṛtikrame rajastamogūṇajāta vastute baddhajīvera ruci uttarottara vṛddhi pāya. Rajastamorahita viśuddhasattvabhagavallābhera janya baddhajīvera svābhāvikī ceṣṭā nāi. Rajastamo-guṇa ha-itei kleśera utpatti. Guṇamiśrasattāya alpakālera janya duḥkhābhāva thākīleo anantasukhalābhera sambhāvanā nāi. Miśrasattāya tātkālika duḥkha-nivṛtti kathita ha-ileo guṇa-rahita viśuddhasattve avasthita akiñcana bhakta guṇajāta jagatera duḥkhe praveśa nā kariyā viśuddhasattvera avagatikrame anantasukha lābha karena. Indriyajajñāne baddhajīva paricchinna pariṇāmaśīla lobhanīya vastura upalabdhirā dike dhāvamāna ha-iyā kṛṣṇetara vastura dāna-lābhera janya vyagra haya---uhāi tāhāra duḥkhera kāraṇa. (*Gauḍīyabhāṣyavivṛti* 11.9.1)

Text 2

Sāmiṣam kuraram jaghnur balino'nye nirāmiṣāḥ

Tadāmiṣam parityajya sa sukham samavindata. (11.9.2)

Alt. reading: **Sāmiṣam kuraram jaghnur balino ye nirāmiṣāḥ**

Anvayaḥ---**Nirāmiṣāḥ** (āmiṣaśūnyāḥ) **balinaḥ** (balavantaḥ) **anye** (kurarāḥ) **sāmiṣam** (māmsagrāhiṇam) **kuraram** (tadākhyam pakṣiṇam yadā) **jaghnuḥ** (tadāmiṣagrahaṇāya hantum upakramam cakruḥ) **tadā** (tasmin kāle) **saḥ** (kurarah) **āmiṣam** (grhītamāmsam) **parityajya** (tyaktvā) **sukham** (kalyāṇam) **samavindata** (prāptaḥ).

Anuvāda---Ekadā alabdhamāmsa kurarapakṣigaṇa māmsagrāhī apara eka kurara pakṣike māmsagrahaṇera janya ākramaṇa karile tatkāle ai pakṣi grhīta māmsa parityāga-pūrvaka sāntilābha kariyāchila. (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.2)

Śrīdhara Svāmī

Tad āha---**sāmiṣam** iti. (*Bhāvārthadīpikā* 11.9.2)

Vīrarāghavācārya

Tathā hi---**sāmiṣam** iti. **Sāmiṣam** parigrhītā''miṣamukhaṁ **kuraram** utkrośākhyam pākṣivīśeṣam **anye nirāmiṣaḥ balinaḥ** balīyāmsaḥ śyenagrḍhrādayaḥ **jaghnuḥ**. **Saḥ** kuraraḥ **sukhaṁ samavindata** prāpa. (*Bhāgavatacandrikā* 11.9.2)

Vijayadhvaja Tīrtha

Tataḥ kim phalitam? atrāha---**tad** iti. **Tat** tasmāt **yo vidvān**, so'**kiñcano** bhavet, imam arthaṁ cittīkaroti---**sāmiṣam** iti. (*Padaratnāvalī* 11.9.2)

Viśvanātha

Tad āha---**sāmiṣam** māmsagrāhiṇam. **Sa** kuraraḥ. (*Sārārthadarśinī* 11.9.2)

Śukadeva

Tad evāha---**sāmiṣam** iti. 'Parigrahyāgena labdhalaaukikasukhāt kurarāt parigraha-tyāgena mokṣalakṣaṇam **sukhaṁ** bhavati' iti śikṣitam iti phalito'rthaḥ.

(*Siddhāntapradīpa* 11.9.2)

Bhakti Siddhānta Sarasvatī

Hiṁsā-nīti avalambana kariyā kurarapakṣī apara pakṣī vadha kare evaṁ tāhāra māmsa-bhakṣaṇera janya śyena-grḍhrādira-o abhāva nāi. Yakhana se apara jīvera hiṁsā-nīti tyāga kare, taddarśane tāhāra hananakāriḡaṇa-o tāhāra prati hiṁsā kare nā. Tadrūpa bhagavatpremā lābhe utsuka vyaktira sukhera vyāghātakāraka kona śatru thāke nā.

(*Gauḍīyabhāṣyavivṛti* 11.9.2)

Text 3

Na me mānāpamānau sto na cintā gehaputriṇām

Ātmakrīḡa ātmaratir vicarāmiha bālavat. (11.9.3)

Alt. reading: **Na me mānāvamānau sto na cintā gehaputriṇām**

Anvayaḥ---(Arbhakāc chikṣitam āha) **me** (mama) **mānāpamānau** (mānam cāpamānam ca) **na staḥ** (na vartete) **gṛhaputriṇām** (gṛhaputratvatām) **cintā** (yā gṛhaputrādiviṣayā cintā vartate sā ca) **na** (mama nāsti tato'ham) **ātmakrīḡaḥ** (ātmanaiva krīḡā yasya saḥ) **ātmaratir** (ātmani ratir yasya sa tādrśaḥ san) **iha** (asmin samsāre) **bālavat** (bālaka iva) **vicarāmi** (bhramāmi). (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.3)

Anuvāda---Āmāra konarūpa māna, apamāna vā anya gṛhasthagaṇera nyāya gṛhaputrādi viṣaye cintā nāi; ata eva āmi bālakera nyāya svataḥ krīḡāśīla evaṁ svataḥ santuṣṡa ha-iyā vicaraṇa karitechī. (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.3)

Śrīdhara Svāmī

Arbhakāc chikṣitam āha---**neti**. **Gehaputriṇām** tadvatām yā bhavati, sā **cintā** ca **me** nāsti. **Ātmanaiva krīḡā** yasya saḥ; **ātmani ratir** prītir yasya saḥ.

(*Bhāvārthadīpikā* 11.9.3)

Vīrarāghavācārya

Atha arbhakāc chikṣitam āha---**na me** iti. **Me** mama **mānāvamānau na staḥ**. **Gehaputriṇām** tadvatām yā **cintā** bhavati, sā ca **me nāsti**, kintu **ātmanaiva** saha **krīḍā** yasya saḥ, **ātmany** eva **ratiḥ** prītir yasya saḥ, **ihaloke vicarāmi bālavat**---yathā **bālo** mānāvamānacintārahitaḥ carati, tadvat ity arthaḥ. **Ātmaśabdaḥ** paramātmaparahaḥ.
(*Bhāgavatacandrikā* 11.9.3)

Vijayadhvaja Tīrtha

Tajjñānaphalam āha---**na me** iti. **Iha** putrvatām yā vittaiṣaṇādicintā, sā'pi **nāsti**.
(*Padaratnāvalī* 11.9.3)

Viśvanātha

Bālakāc chikṣitam āha---**neti**. (*Sārārthadarśinī* 11.9.3-4)

Śukadeva

Arbhakāc chikṣitam āha---‘**na me**’ iti dvābhyām. **Gehaputriṇām** mānāpamānau staḥ cintā cāsti **bālavan** nirabhimānino **me na**, ataḥ **ātmani** paramātmāni **krīḍā** yasya, **ātmani** tasminn eva **ratiḥ** anuraktir yasya, so'ham **iha** bhūtale **vicarāmi**.
(*Siddhāntapradīpa* 11.9.3)

Bhakti Siddhānta Sarasvatī

Sāmsārika nindā vā praśamsā grhasthajīvane suṣṭhubhāve lābha karibāra saṅkalpa nā thākile ātmā-i ekamātra lakṣyavastu haya. (*Gauḍīyabhāṣyavivṛti* 11.9.3)

Text 4

Dvāv eva cintayā muktāu paramānanda āplutau

Yo vimugdho jaḍo bālo yo guṇebhyaḥ paraṁ gataḥ. (11.9.4)

Alt. readings: **Yo vimūḍho jaḍo bālo / yaś ca buddheḥ paraṁ gataḥ**

Anvayaḥ---(Nanv ajñasarvajñayoḥ kim sādrśyam naiścintyaṁ paramaṁ sukham ity āha) **Yaḥ vimugdhaḥ** (ajñāḥ) **jaḍaḥ** (anudyamaḥ) **bālaḥ** (bālako bhavati) **yaḥ guṇebhyaḥ paraṁ** (prakṛter atītam īśvaraṁ) **gataḥ** (prāpaś ca tau) **dvau eva acintayā** (cintārāhityena) **yuktau** (saṅgatau tathā) **paramānande** (paramasukhe) **āplutau** (nimagnau ca bhavataḥ). (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.4)

Anuvāda---Ajña niśceṣṭa bālaka evaṁ aprākṛta tattvajña puruṣa---ei ubhaye-i niścinta o paramānande nimagna ha-iyā thākena. (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.4)

Śrīdhara Svāmī

Nanv ajñasarvajñayoḥ kim sādrśyam? Naiścintyaṁ paramaṁ sukham ity āha---**dvāv** iti. **Vimugdhaḥ**---ajñāḥ, **jaḍaḥ**---anudyamaḥ, evambhūto **yo bālaḥ**, **yaś** ca **buddheḥ** prakṛteḥ **param** īśvaraṁ prāptaḥ, tau **dvau**. (*Bhāvārthadīpikā* 11.9.4)

Vīrarāghavācārya

‘Mānādyabhāve bāladrṣṭāntaḥ, na tv ātmakrīḍatvātmaratitvayor api’ ity abhipretya, drṣṭāntadārṣṭāntikayoḥ vivakṣitam sādharmyam āha---**dvāv** eveti. **Cintāśabdo** mānāpamānayoḥ apy upalakṣakaḥ. **Paramānanda āplutau** magnau. Kau ca tau? ity ataḥ tāv āha---**ya** iti. ‘**Vimugdho jaḍaḥ**’ iti ca bālasya viśeṣaṇam. **Vimugdho** mūḍhaḥ

mānāpamānānabhijñāḥ, **jaḍaḥ** anudyamaḥ, dehādipoṣaṇacintāprayuktodyamarahita ity arthaḥ. **Yaś ca guṇebhyaḥ param̐ gataḥ**, triguṇātītaḥ paramātmāsākṣātkartā.
(*Bhāgavatacandrikā* 11.9.4)

Vijayadhvaja Tīrtha

Nanu, tarhi kīdr̥śasya cintā nāsti? ity atrāha---**dvāv** iti. **Guṇebhyaḥ** sattvādibhyaḥ **param̐** vilakṣaṇam īśvaraṁ **gato** jñātā paramātmaguṇāmṛtam anubhavann ity arthaḥ.
(*Padaratnāvalī* 11.9.4)

Śukadeva

Vimugdhaḥ viśesato'pragalbhaḥ **jaḍaḥ** anudbhūtabodhaḥ, evaṁvidho **yo bālaḥ, yaś ca guṇebhyaḥ** prākṛtebhyaḥ **param̐** parameśvaraṁ prāptas, tau **dvau cintayā muktau**, ata eva **paramānande āplutau** bhavataḥ, **bālaḥ** svāsthyalakṣaṇe **param̐ gataḥ** parasambandhini ānande nimagnaḥ iti vivekaḥ. (*Siddhāntapradīpa* 11.9.4)

Bhakti Siddhānta Sarasvatī

Saṁsāre nānā-vastura yādr̥śī bhogaprārthanā kariyā baddhajīvera vicāra upasthita haya, sei atyadhika bhogavāsanā jīvake uttarottara abhiniveśera madhye pātita kare. Tatprati udāsīna-svabhāvaviśiṣṭa janagaṇa serūpa duḥkha ha-ite mukta ha-iyā ānanda lābha karena. (*Gauḍīyabhāṣyavivṛti* 11.9.4)

Text 5

Kvacit kumārī ātmānaṁ vṛṇānān gṛham āgatān
Svayam̐ tān arhayāmāsa kvāpi yāteṣu bandhuṣu. (11.9.5)

Alt. reading: **Kācit kumārī tv ātmānaṁ vṛṇvānān gṛham āgatān**

Anvayaḥ---(Kumāryāḥ śikṣitam vaktum ākhyāyikām āha) **kvacit** (kadācit) **kumārī** (kācid vivāha-yogyā bālikā) **bandhuṣu** (pitṛādi-svajaneṣu) **kva api yāteṣu** (gṛhād anyatra kutracit prasthiteṣu satsu) **ātmānaṁ vṛṇānān** (svavaraṇārthināḥ) **gṛham āgatān tān tu** (janān) **svayam̐ arhayāmāsa** (ātithyena pūjayāmāsa). (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.5)

Anuvāda---Ekadā eka vivāhayogyā bālikā svīya pitṛādi bāndhavagaṇera sthānāntare gamanakāle nijera varaṇārtha gṛhe katipaya puruṣa upasthita haoyāya svayam̐-i tānhādera ātithyasatkāra sampādana karitechila. (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.5)

Śrīdhara Svāmī

Kumāryāś śikṣitam vaktum tadākhyāyikām āha---**kvacid** ityādinā. **Vṛṇvānān** svavaraṇāyā'gatān, **bandhuṣu** pitṛādiṣu. (*Bhāvārthadīpikā* 11.9.5)

Vīrarāghavācārya

Atha kumāryāś śikṣitam vaktum ākhyāyikām āha---**kvacid** ityādinā 'iva kaṅkaṇaḥ' (BP 11.9.10) ityantena. **Vṛṇvānān** 'Lakṣaṇahetvoḥ' (Aṣṭā 3.2.126 / SK 3103) iti śānac, varītum ity arthaḥ. **Gṛham̐** praty **āgatān**, 'vīkṣya' ity adhyāhāraḥ. **Tān svayam̐ evārhayāmāsa**---ātithyena satkārayāmāsa. '**Svayam̐ eva**' ity atra hetuḥ---'**bandhuṣu kvāpi yāteṣu** satsu' iti bandhavo'tra mātrādayaḥ. (*Bhāgavatacandrikā* 11.9.5)

Vijayadhvaja Tīrtha

Kumāryāḥ śikṣitajñānam āha---**kvacid** iti. **Vṛṇvānām** varaṇecchūn. Arhaṇam abhyāgatapūjanam. (*Padaratnāvalī* 11.9.5)

Viśvanātha

Kumāryāḥ śikṣitam āha tadākhyānena---**kvacid** iti. **Arhayāmāsa**---āvṛtasarvāngaiḥ gehān niṣkramya, darbhāsanajalādibhir ātithyaṁ cakre. **Bandhuṣu** pitṛmātrādiṣu. (*Sārāthadarśinī* 11.9.5)

Śukadeva

Kumāryāḥ śikṣitam vaktuṁ tadvṛttam āha---**kvacid** ityādinā. **Bandhuṣu** pitṛādiṣu **kvāpi** āvaśyakakāryavaśād **yāteṣu** satsu **ātmānām vṛṇvānām** svavaraṇyāgatān **svayam arhayāmāsa** pūjayāmāsa. (*Siddhāntapradīpa* 11.9.5)

Text 6

Teṣām abhyavahārārtham śālīn rahasi pārthiva

Avaghnantyaḥ prakoṣṭhasthās cakruḥ śāṅkhāḥ svanaṁ mahat. (11.9.6)

Anvayaḥ---(He) **pārthiva!** (he rājan!) **Teṣām** (atithīnām) **abhyavahārārtham** (bhakṣaṇārtham) **rahasi** (nirjane) **śālīn** (tadākhyadhānyāni) **avaghnantyaḥ** (vituṣān kurvantyās tasyāḥ) **prakoṣṭhasthāḥ** (hastaprakoṣṭhabhāgasthitāḥ) **śāṅkhāḥ** (śāṅkhavalayāḥ) **mahat svanaṁ** (parasparam āghātenocaiḥ śabdām) **cakruḥ** (kṛtavantaḥ). (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.6)

Anuvāda---He rājan! Ukta kumārī atithigaṇera bhojanārtha śālidhānya-kuṭṭane pravṛttā ha-ile hastasthita śāṅkhavalayasamūhera paraspara āghāte mahāśabda ha-ite lāgila. (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.)

Śrīdhara Svāmī

Tesām iti. **Śāṅkhāḥ** śāṅkhavalayāḥ, **mahad** yathā bhavati, tathā **svanaṁ cakruḥ**. (*Bhāvārthadīpikā* 11.9.6)

Vīrarāghavācarya

Teṣām āgatānām **abhyavahārārtham** bhojanārtham, he **pārthiva!** **Rahasi** ekānte **śālīn** taṇḍulān **avaghnantyaḥ prakoṣṭhasthāḥ śāṅkhāḥ** śāṅkhavalayāḥ **sumahat** yathā bhavati, tathā **svanaṁ** dhvaniṁ **cakruḥ**. (*Bhāgavatacandrikā* 11.9.6)

Vijayadhvaja Tīrtha

Śālīn kalamān dṛṣṭadi vṛhikuṭṭapāsāṇe,---‘Śālayaḥ kalamādyās ca ṣaṣṭikādyās ca puṁsy amī’ (AK 2.601) ity amaraḥ. ‘Yathā **mahat**parimāṇam bhavati, tathā **svanaṁ cakruḥ**’ iti kriyā-viśeṣaṇam. (*Padaratnāvalī* 11.9.6)

Viśvanātha

Kadā te āyāsyanti? kadā taṇḍulān kariṣyanti? iti manasi kurvatyās tasyās ceṣṭitam āha---**teṣām** iti. **Śāṅkhāḥ** śāṅkhavalayāḥ. (*Sārāthadarśinī* 11.9.6)

Śukadeva

Tad evāha---**tesām** iti. **Śāṅkhāḥ** valayarūpāḥ **mahat** yathā syāt, tathā **svanaṁ** śabdām **cakruḥ**. (*Siddhāntapradīpa* 11.9.6)

Text 7

**Sā taj jugupsitaṁ matvā mahatī vr̥ḍitā tataḥ
Babhañjaikaikaśaḥ śaṅkhān dvau dvau pāṇyor aśeṣayat.** (11.9.7)

Anvayaḥ---**Mahatī** (buddhimatī) **sā** (kumārī) **tat** (śālyavahananam) **jugupsitaṁ** (dāridryadyotakatvān ninditaṁ) **matvā** (jñātvā) **vr̥ḍitā** (lajjitā satī) **tataḥ** (prakoṣṭhāt) **ekaikaśaḥ** (krameṇaikaikaṁ kṛtvā sarvān) **śaṅkhān babhañjai** (apasāritavatī parantu) **pāṇyoḥ** (hastayugale) **dvau dvau** (pratyekaṁ dvau śaṅkhau) **aśeṣayat** (avaśiṣṭatayā rakṣitavatī). (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.7)

Anuvāda---Dhānyakuṭṭana dāridrera paricāyaka, sutarām atithigaṇera nikaṭa nitānta nindā-janaka mane kariyā buddhimatī kumārī lajjāya hasta ha-ite kramaśaḥ samasta valaya apasārita kariyā prati haste dui duiṭi avaśiṣṭa rākhila. (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.7)

Śrīdhara Svāmī

Seti. **Sā mahatī** buddhimatī **tat** svayaṁ śālyavahananam **jugupsitaṁ** daridratā-dyotakam. **Ekaikaśaḥ** krameṇaikaikaṁ **babhañja** svakarād apasāritavatī.
(*Bhāvārthadīpikā* 11.9.7)

Vīrarāghavācārya

Seti. **Mahatī** buddhimatī **sā** kumārī **tac** chālyavahananam **jugupsitaṁ matvā**---“Aho! Iyaṁ svayam evāvahanti; kim asyā bandhavo na santi? Nūnam iyaṁ daridrā” iti manyerann iti buddhyā tadavahananam ananurūpaṁ **matvety** arthaḥ. Ata eva **tato vr̥ḍitā** lajjitā ca, **ekaikaśaḥ** krameṇaikaikaṁ śaṅkhān, **babhañja** karād apasāritavatī. **Dvau dvau** tu śaṅkhau **pāṇyor aśeṣayat**. (*Bhāgavatacandrikā* 11.9.7)

Vijayadhvaṇya Tīrtha

Mahatī vivāhotsave vartamānā tadyogyety arthaḥ. Abhyāgatasamaye vr̥ḍitādanam dāridryasūcakam iti. **Vr̥ḍitā** lajjitā. (*Padaratnāvalī* 11.9.7)

Jīva Gosvāmī

‘**Sā taj jugupsitaṁ**’ iti pādyārpaṇādau taddhastasthitaśaṅkhavalayānām tair dr̥ṣṭatvāt, tacchabdān vināvaghātāmātraśabdasyānyakartṛkatvena sambhāvyatvāc ca.
(*Kramasandarbhā* 11.9.7)

Viśvanātha

Tat śālyavahananam dāridrye dyotakatvāt **jugupsitaṁ**. **Mahatī** buddhimatī.
(*Sārārthadarśinī* 11.9.7-8)

Śukadeva

Sā mahatī dāsyādibhir nityaṁ paricaryamāṇā’tas **tat** svayaṁ śālyavahananam **jugupsitaṁ matvā**, **vr̥ḍitā** satī **ekaikaśaḥ** krameṇaikam ekam **babhañja** pāṇibhyām apasāritavatī. (*Siddhāntapradīpa* 11.9.7)

Text 8

**Ubhayer apy abhūd ghoṣo hy avaghnantyāḥ svaśaṅkhayoḥ
Tatrāpy ekam nirabhidat ekasmān nābhavad dhvaniḥ.** (11.9.8)

Anvayaḥ---(Tataḥ) **avaghnantyāḥ** (śālyavahananaratāyās tasyāḥ) **ubhayoḥ api sva-śāṅkhayoḥ ghoṣaḥ** (śabdah) **abhūt hi** (jātas tasmāt) **tatra api** (ubhayor api) **ekam** (śāṅkham) **nirabhidat** (apasāritavati tataḥ) **ekasmāt** (śāṅkhāt) **dhvaniḥ na abhavat** (na jātaḥ). (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.8)

Anuvāda---Anantara dhānyakuṭṭane pravṛttā ha-ile punarāya ai ubhaya śāṅkhera paraspara āghāte śabda ha-ite lāgila, takhana tathā ha-ite eka ekaṭi apasārita kariyā prati haste ekaṭi mātra avasiṣṭa rākhile śabda nivṛtta ha-iyāchila. (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.8)

Śrīdhara Svāmī

Ubhayor iti. **Nirabhinat** pṛthakṛtavatī. (*Bhāvārthadīpikā* 11.9.8)

Vīrarāghavācārya

Tataḥ punar **avaghnantyāḥ śāṅkhayoḥ ubhayoḥ** dvayor **api ghoṣo** 'bhavat. Tataḥ **tatrāpi** ubhayor apy **ekam** ekam **nirabhidat**, pṛthakṛtavatī tadaikaikasmāt śāṅkhāt **dhvanir nābhavat**. (*Bhāgavatacandrikā* 11.9.8)

Vijayadhvaḥ Tīrtha

'**Ghoṣo avaghnantyāḥ**' ity asandhikāryeṇābhyāgataiḥ śāṅkhasvano na śruta iti sūcyate. 'Sandhiś ca vivakṣāvaśāt kriyate' (...) iti vaiyyākaraṇaiḥ uktatvāc ca. **Nirabhinat** nirabhidat. (*Padaratnāvalī* 11.9.8)

Śukadeva

Tatra tayor madhye **ekam nirabhidat** apasāritavati. (*Siddhāntapradīpa* 11.9.8)

Text 9

Anvaśikṣam imam tasyā upadeśam arindama

Lokān anucarann etān lokatattvavivitsayā. (11.9.9)

Anvayaḥ---(Nanu kumāryās tava ca katham saṅgatir ity āha---he) **arindama!** (he śatru-damana! Aham) **lokatattvavivitsayā** (lokatattvam veditum icchayā) **etān** (sarvān) **lokān** (bhuvanāni) **anucaran** (paryaṭan) **tasyāḥ** (kumāryāḥ) **imam upadeśam anvaśikṣam** (svacakṣuṣā drṣṭvaiva śikṣitavān, na tu sarvajñatvād iti bhāvaḥ). (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.9)

Anuvāda---He ripudamana! Āmi lokacaritra śikṣāra janya pṛthivīte sarvatra paribhramaṇa karite karite nija cakṣe pratyakṣa kariyā kumārīra nikaṭa ha-ite ihā śikṣā kariyāchi. (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.9)

Śrīdhara Svāmī

Anvaśikṣam iti. Nanu, kumāryāḥ tava ca katham saṅgatiḥ? Tatrāha---**lokān** iti. (*Bhāvārthadīpikā* 11.9.9)

Vīrarāghavācārya

Tataḥ kim? ity ata āha---**anvaśikṣam** iti. He **arindama!** **Tasyāḥ** kumāryāḥ **imam upadeśam anvaśikṣam**. Nanu, kumāryās tava katham saṅgatiḥ? Tatrāha---**lokān** iti.

(*Bhāgavatacandrikā* 11.9.9)

Vijayadhvaja Tīrtha

Idam katham sambhāvyate? ity atrāha---**lokān** iti. (*Padaratnāvalī* 11.9.9)

Viśvanātha

Lokān anucarann iti. Taddine mayā tatraiva sthitam iti sarve'py ete guravo mayā svacakṣuṣaiva drṣṭvā, na tu sarvajñatvāj jñātā iti bhāvaḥ. (*Sārārthadarśinī* 11.9.9)

Text 10

Vāse bahūnām kalaho bhaved vārtā dvayor api

Eka eva vaset tasmāt kumāryā iva kaṅkanaḥ. (11.9.10)

Alt. reading: **Vāso bahūnām kalaho bhaved vārtā dvayor api**

Eka eva caret tasmāt kumāryā iva kaṅkanaḥ

Anvayaḥ---Bahūnām (anekēṣām janānām) **vāse** (ekatrāvasthāne) **kalahaḥ** (vivādas tathā) (ekatrāvasthānam) **vārtā** (goṣṭhīhetuḥ) **bhaved, tasmāt kumāryāḥ kaṅkanaḥ** (śaṅkhavalayaḥ) **iva ekaḥ eva** (asahāya eva) **vaset** (tiṣṭhet). (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.10)

Anuvāda---Aneka puruṣera ekatra vāsakāle kalaha evam dui vyaktira ekatra vāse paraspara nānāviṣayera prajalpa haya baliyā kumārīra śaṅkhavalayera nyāya ekākī-i avasthāna karibe. (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.10)

Śrīdhara

Vāse iti. Prathamāntapāṭhe **kalahaḥ** kalahahetuḥ, **vārtā** goṣṭhī hetur **bhaved** ity arthaḥ. (*Bhāvārthadīpikā* 11.9.10)

Vīrarāghavācārya

Ko vā upadeśaḥ? ity atā''ha---**vāsa** iti. **Bahūnām vāse kalaho bhaved. Dvayor api vāse vārtā** mithassallāpo **bhaved**. Tasmāt kalahavārtayor ubhayor api yogavirodhivāt **eka eva cared** iti. Nanv ayam arthaḥ---kiṁ kumāryā tavopadiṣṭaḥ? ity ata āha---**kumāryā iva kaṅkana** iti tasyāḥ kaṅkaṇadrṣṭāntena ayam artho nirṇīta iti bhāvaḥ. (*Bhāgavatacandrikā* 11.9.10)

Vijayadhvaja Tīrtha

Ekākitvasya vipakṣe bādhakam āha---**vāsa** iti. Atra durjanais saha vāso niṣidhyate, na tu sadbhiḥ, tasya vihītatvāt, 'Asajjanais tu samvāso na kartavyaḥ kathañcana / Yāvad yāvac ca bahubhiḥ sajjanaiḥ sa tu muktidaḥ' (Sadgūṇe) iti vacanāt. (*Padaratnāvalī* 11.9.10)

Viśvanātha

'**Vāso**' '**vāse**' iti ca dvau pāṭhau. Atra daridrakumārī aprāptapatikā jhaṇat-kārābhāvārtham yathā kaṅkaṇān dūrīkaroti, tathaiva jñānayogaḥ svāśritān munīn niḥsaṅgān eva karoti. Yathā ca rājakumārī patimatī patim abhisarantī jhaṇatkārasiddhyartham kaṅkaṇān paridhatte, tathaiva śrīmatī bhaktidevī sāśritān vaiṣṇavān madhu-madhurataranāmakīrtanadhvanirasārtham tān parasparasaṅgina eva vidhatte, na tv asaṅgina iti jñeyam. Yad uktaṁ bhagavatā---

'Naikātmatām me spṛhayanti

Kecin matpādasevābhiratā madīhāḥ

Ye'nyonyato bhāgavatāḥ prasajya
 Sabhājayante mama pauruṣāṇi' (BP 3.25.34) iti.
 (Sārāthadarśinī 11.9.10)

Śukadeva

Kalahāḥ kalahahetuḥ. (*Siddhāntapradīpa* 11.9.10)

Madhva

‘Asajjanais tu saṁvāso na kartavyaḥ kathañcana
 Yāvad yāvac ca bahubhiḥ sajjanaiḥ sa tu muktidaḥ’ iti sādguṇye.
 (*Bhāgavatatātparyanirṇaya* 11.9.10)

Bhakti Siddhānta Sarasvatī

Ekerā adhikā vyaktira vibhinna uddeśyavaśe parasparera madhye kalaha upasthita haya. Kumārīra hastasthita kañkaṣasamūha parityakta ha-iyā eka ekaṭi kañkanamātra ubhaya haste thākile uhādera madhye vivādajanita dhvani dekhā yāya nā. Durjana-saṅgatyāga sarvatobhāve vihita. Vaiṣṇavera caritra sarvadā pavitra. Yekhāne avaiṣṇava-saṅga, sekhāne-i vaiṣṇavavidveṣa-rūpa pratikūlavicārera dhvani, tajjanya ekāgra ha-iyā sakalera bhagavānera upāsana karāi vihita. Bahu vyakti ekatra ha-iyā samatāne kīrtana karile samatānera vyāghāta haya nā. Kintu yesthale avyavasāyī vyaktira bahu uddeśya, sekhāne saṅghera sāphalya nāi. Udyogera virodhī vyakti-gaṇera samāveśe-i bhajanera vyāghāta ghaṭe. Tajjanya svajātyāśaya la-iyā bhajana-i ekāyana paddhatite nirjanatāra lakṣaṇa, natuvā parasparera madhye virodha avaśyambhāvī. (*Gauḍīyabhāṣyavivṛti* 11.9.10)

References

Reference 1: Viśvanātha Cakravartī quotes *Bhāgavata Purāṇa* 3.25.34, from the teachings of Kapila to Devahūti. This text had been quoted by Gopāla Bhaṭṭa Gosvāmī and Sanātana Gosvāmī in *Haribhaktivilāsa* (10.440), where it is employed as the second of two verses on the topic of ‘The Quality of being more than Liberation’ (‘Mokṣādhikatvam’), and by Rūpa Gosvāmī in *Bhaktirasāmṛtasindhu* (1.2.27).

**Naikātmatām me spr̥hayanti kecin
 matpādasevābhiratā madīhāḥ
 Ye'nyonyato bhāgavatāḥ prasajya
 sabhājayante mama pauruṣāṇi.**

Alt. reading: **Naikātmyatām me spr̥hayanti kecin**
 (*Bhāgavata Purāṇa* 3.25.34)

Anvayaḥ--- **Ye matpādasevābhiratāḥ** (matpādayoḥ sevāyām abhiratāḥ āsaktāḥ) **madīhāḥ** (mādartham eva ihā kriyā yeṣām te) **anyonyataḥ** (parasparam) **prasajya** (militvā) **me** (mama) **pauruṣāṇi** (vīryāṇi) **sabhājayante** (ślāghayanti te) **kecit bhāgavatāḥ mama ekātmatām** (sāyujya-mokṣam) **na spr̥hayanti.** (*Gauḍīyabhāṣya* 3.25.34)

Anuvāda---(Anantara kapiladeva mukti ha-ite bhaktira śreṣṭhatva pradarśana kariyā balitechena,---mātaḥ,) yāñhārā sarvendriyera dvārā āmāra padasevārata, yāñhārā āmāra janya akhilaceṣṭāyukta, yāñhārā paraspara sammilita ha-iyā āmāra-i māhātmya varṇana karite ślāghā bodha karena, tādrśa bhāgavatagaṇa ādau āmāra sahita ekātmatārūpa sāyujyamuktira spr̥hā karena nā. (*Gauḍīyabhāṣya* 3.25.34)

Śrīdhara: Bhakter gaṛiṣṭhatvam evopapādayati---**naikātmatām** iti pañcabhiḥ. **Ekātmatām** sāyujya-mokṣam **mādartham ihā** kriyā yeṣām. **Prasajya**---āsaktim kṛtvā. **Pauruṣāṇi** vīryāṇi. (*BD* 3.25.34)

Vīrarāghavācārya: Punar bhaktim eva prastotum niratīśayānandabhagavadanubhavarūpa-bhaktiyogañiṣṭhās tatsādharmyarūpamuktim api necchantīty āha---**kecin matpādayoḥ sevāyām abhiratā** āsaktā **mayy** eva **ihā** sarvendriyaceṣṭā yeṣām te **bhāgavatāḥ anyo'nyataḥ** parasparam **mama pauruṣāṇi** kalyāṇaguṇaprakāśakāni ceṣṭitāni **prasajya** prastūya **sabhājayantaḥ** samyag

anumodayantaḥ pauraṣa-prasaṅgajanitānandasamplutāḥ santaḥ **me** mamaikātmatām ekasvabhāvatām matsamānagunakatām ‘Mama sādharmyam āgatāḥ’ (BG 14.2) iti hy ucyate, **na sprhayanti** necchanti. (*BhāgavataC* 3.25.34)

Vijayadhvaḥ Tīrtha: Ke te ātyantikabhaktikartāraḥ yena tadbhakter mukter garīyastvaṁ syād iti tatrāha---**naikātmyatām** iti. **Ye bhāgavatāḥ anyonyataḥ prasajya** militvā **mama pauraṣāṇi** parākramān **sabhājayante** sambhāvya vadanti śṛṇvanti ca, te **me** mayā dīyamānām apy **aikātmyatām** muktīm **na sprhayanti** necchanti. Yadi bhaktisantuṣṭo hariḥ kim api dadāti, tad api tadājñātvenaiva grhṇanti, na bhaktiphalatvena. ‘Dīyamānam bālo’pi grhṇāti, kim uta prekṣāvān? Ata idam bhagavatā stūyate, na tu tattvam’ iti madāśāṅkā ‘Necchanti sāyujyam api phalatvena harir yadi / Dadāti bhaktisantuṣṭa ājñātvenaiva grhṇute / Tādṛśānām sukhādhikyam punar muktau bhaviṣyati’ ity anena parihr̥teti. Kuto necchanti? iti tatrāha---**matpādeti**. Mama caraṇaṇiṣevāyāḥ pūrṇānandahetutvād ity arthaḥ. Bhagavadaṅghrīsevāyāḥ pūrṇānandahetutvaṁ katham? Tadratānām apy anyatra pravṛtṭyā duḥkhasambhavād ity ata uktam---**madīhā** iti. Anena ‘prāsaṅgikānyapravṛtṭāv apy ante madarpaṇena sā’pi matkarmavat matpṛītanakatvena madīhaiva’ ity uktam bhavati. Te ca kiyanta? iti tatrāha---**kecid** iti. (*Padaratnāvalī* 3.26.34)

Sanātana Gosvāmī: Mokṣād api bhakter garīṣṭhatvam evopapādayati---**naikātmatām** iti. **Ekātmatām** sāyujyamokṣam. Pādasevābhīratatvam evāha---**madīhā** madartham eva **ihāḥ** śravaṇavāgindriyādīvyāpārā yeṣām. Tām evābhīvyāñjayati---**ye** iti. **Prasajya** āsaktīm kṛtvā, **pauraṣāṇi** vīryāṇi **sabhājayante** śravaṇakīrtanādīnā sammānayanti. ‘**Prasajya**’ ity anena **anyo’nyapṛīti**hetuḥ pauraṣabhājanasya svābhāviko rasavīṣeṣo darśitaḥ, ata eva garīṣṭhatvaṁ siddham iti dik. (*Digdarśinīṭīkā* 10.440)

Jīva Gosvāmī: Nanu, pūrvam muktīḥ phalatvenoktā katham tasyā garīyasītvam? Tatrāha---**naikātmatām** ityādi. **Kecid** asādhāraṇabhaktirasikā ihābhīlāṣas, tasmād bhaktyābhāsa eva pūrveṣām jāyate iti bhāvaḥ. (*Kramasandarbhā* 3.25.34)

Jīva Gosvāmī: **Ekātmatām** brahmasāyujyam, bhagavatsāyujyam api. (*Durgamasāṅgamaṇī* 1.2.27)

Viśvanātha: Lakṣaṇam uktvā udāharaṇam āha---saptabhis tatra prathamam svābhāvīkyā bhāvabhakter udāharaṇam caturbhir vadann evānimittety etat sahetukaṁ spaṣṭayati---**neti**. **Ekātmatām** brahmaikyarūpāyai muktyai **na sprhayanti** iti siddheḥ sakāśād garīyastvam. Nanu, kena sukhena pūrṇās te brahmasukham na rocyanti? Tatrāha---**mama pādayoḥ** sarvendriyair yā **sevā**, tasyām eva, na tu karmajñānādiṣu, **abhi** śāstrābhīmukhyena **ratā** atyāsaktimantaḥ. Anena bhakter bhagavadviṣayatvaṁ sarvendriyavṛttirūpatvaṁ karmajñānādirāhityam sāstrānusāritvaṁ svābhāvīkatvaṁ coktaḥ. **Mayy** eva matsaundaryamādhuryādyāsvādāna eva **ihā** vāñchā yeṣām te ity anyābhīlāṣāsūnyatvam. **Prasajyāsajya pauraṣāṇi** śrīgovardhanoddharaṇādīlīlāmṛtāni **sabhājayante** santatikam āsvādayanti. Tena caraṇa-sevānandābhāvāt saundaryasaurabhyādy-anubhavābhāvāt līlāmṛtāsvādanābhāvāc ca brahmasukham na rocyantīti muktāv asprhāyām hetutrayam uktam. (*Sārāthadarśinī* 3.25.34)

Viśvanātha: Tatraiva śrīkapiladevoktau---**naikātmatām** iti. Brahmaikyarūpāyai muktyai **na sprhayanti** ity arthaḥ. Nanu, kena sukhena pūrṇās te brahmasukham na rocyanti? Tatrāha---**mama pādayoḥ** sarvendriyair yā **sevā**, tasyām eva, na tu jñānādiṣu, **abhi** śāstrābhīmukhyena **ratā** atyāsaktimantaḥ; anena bhakter bhagavadviṣayatvaṁ sarvendriyavṛttirūpatvaṁ karmajñānādirāhityam sāstrānusāritvaṁ svābhāvīkatvaṁ coktam. **Mayy** eva matsaundaryamādhuryādyāsvādāna eva **ihā** vāñchā yeṣām te ity asyābhīlāṣāsūnyatvam **prasajyāsajya pauraṣāṇi** govardhanoddharaṇādīlīlāmṛtāni **sabhājayante** sastutikam āsvādayanti; tena caraṇasevānandābhāvāt saundaryasaurabhyādyabhāvāl līlāmṛtāsvādanābhāvāc ca brahmasukham na rocyantīti muktāv asprhāyām hetutrayam uktam. (*BhaktisāraPra* 1.2.27)

Madhva: ‘Necchanti sāyujyam api phalatvena harir yadi / Dadāti bhaktisantuṣṭa ājñātvenaiva grhṇute / Tādṛśānām sukhādhikyam punar muktau bhaviṣyati’ iti. (*Bhāgavatatātparyanirṇaya* 3.26.34)

Yadupatiācārya: Nimittabhaktikartāraḥ kīdrśaḥ? ity apekṣāyām teṣām sthitīm darśayati---**naikātmyatām** iti pañcabhiḥ. **Atraikātmyatāśabdārtham**, ‘**na sprhayanti**’ ity atra vivakṣitam

adhyāhāraṁ ca pramāṇenaiva darśayati---**necchantīti**. ‘**Sāyujyam api**’ ity anena ‘**aikātmyatām**’ ity etad uktārtham. Tarhi teṣāṁ śrutyādyuktasāyujyaprāptiḥ katham? ity ata uktam---**ājñātvenaiveti**. **Sukhādhikyaṁ** yāvatsvarūpāvīrbhāvaḥ. Pūrvam api bahutarasya jātātvaṁ punar iti vacanam. Pañcame yeṣāṁ aham ātmeti vacanenaikyam pratīyate’tas tatra vivakṣitam **ātmaśabdārtham** darśayati---**ādānādīti**. Na tu svarūpam ity arthaḥ. Pramāṇaviruddhatvād iti bhāvaḥ. Tatas cāyam ślokasyārthaḥ. **Kecid** uttamādhikāriṇo **me** mayā bhaktiḥphalatvena dīyamānām **ekātmatām** sāyujyam api **na sprhayanti** necchanti. Kintv ajñātvena grhṇate. **Madihā** madviṣayakasarvavyāpāravantaḥ **prasajya** militvā **sabhājayante** sambhāvya vadanti śṛṇvanti. (*Prakāśikā* 3.26.34)

Text 11

Mana ekatra samyujyāj jitaśvāso jītāsanah

Vairāgyābhyāsayogena dhriyamāṇam atandritaḥ. (11.9.11)

Alt. reading: **Vairāgyābhyāsayogena dhriyamāṇam atandritaḥ**

Anvayaḥ---(Cittaikāgratā dvaitāsphūrtilakṣaṇasamādhīhetur iti śarakārāc chikṣitam ity āha) **Jītāsanah** (āsanajayī tataḥ) **jitaśvāsaḥ** (śvāsajayī) **atandritaḥ** (sāvadhānaś ca san) **vairāgyābhyāsayogena** (vairāgyeṇa viṣayanāśadarśana-jātayā tadanāśaktyā, abhyāsayogena nirantarānuśīlanakrameṇa ca) **dhriyamāṇam** (sthīrīkriyamāṇam) **manah** (cittam) **ekatra** (ekasmīn eva lakṣye vastuni) **samyujyāt** (niveśayet). (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.11)

Anuvāda---Āsanajayī o śvāsajayī ha-iyā sāvadhāne vairāgya o abhyāsayoge citta sthira kariyā ekamātra lakṣyavastute manaḥsamyoga karibe. (*Gauḍīyabhāṣya* 11.9.11)

Śrīdhara Svāmī

Cittaikāgratā dvaitāsphūrtilakṣaṇasamādhīhetur iti. Śarakārāc chikṣitam āha---**mana** iti. Tatra upāyam āha---**jiteti**. Āsanajaye śvāsajayaḥ. Tasya ca jaye śvāsādhīnam mano niścalaṁ bhavati. Nanu, kṣaṇam niścalaṁ sad api mano viṣayavāsanayā yadi vikṣipyeta, susuptāv iva sarvathā vilīyeta vā, tadā kim? Tatrāha---**vairāgyeti**. **Vairāgyeṇa** vikṣipyamāṇam, **abhyāsayogena** lakṣye **dhriyamāṇam** sthīrīkriyamāṇam.

(*Bhāvārthadīpikā* 11.9.11)

Vīrarāghavācārya

‘Bāhyābhyantaravijātyapratyayāvvyavahitasamādhīṣṭhena bhavitavyam’ iti iṣukṛtas śikṣitam iti vaktum tāvat samādhividham tadupāyāṁś cāha---**mana** iti. **Ekatra** śubhāśraye **manas samyujyād** iti samādhividhiḥ. ‘Yuja samādhau’ (DP 4.68) iti hi dhātuḥ. Katham manas samāhitam syāt? ity atropāyam vadan viśinaṣṭi---**jitaḥ śvāsaḥ** prāṇo yena saḥ. ‘Prāṇabandhanam hi somya manah’ (CU 6.8.2) iti śruter iti bhāvaḥ. Tarhi śvāsajayaḥ katham? ity ato viśinaṣṭi---**jitam āsanam** yena saḥ, saty āsanajaye śvāsajayo bhavati bhāvaḥ. Tathā’pi cañcalaṁ manah katham sthīram syāt? ity ataḥ tad viśinaṣṭi---**vairāgyābhyāsayogena dhriyamāṇam**. ‘Yujyate’ iti **yogo** balam; **vairāgyābhyāsa-balena** sthīrīkriyamāṇam **mana ekatra atandrito yujyāt**’ iti sambandhaḥ. **Atandritaḥ** avahitaḥ. (*Bhāgavatācandrikā* 11.9.11)

Vijayadhvaḥ Tīrtha

Iṣukārāt śikṣitabuddhiprakāram āha---**mana** ityādinā. **Ekatra** paramātmani brahmaṇi. (*Padaratnāvalī* 11.9.11)

Viśvanātha

Cittaikāgryam śarakārāc chikṣitam ity āha---**mana** iti tribhiḥ. ‘Rāgabalād eva mana itas tataś calati’ ity ata āha---**vairāgyeti**. **Dhriyamāṇam** bhaktimiśrāṣṭāṅgayogokta-dhāraṇābhyāseṇa. (*Sārārthadarśinī* 11.9.11)

Śukadeva

Iṣukṛtaḥ śikṣitam āha---**mana** ityādinā. **Atandritaḥ** tandrājaye **jitāsanah**, āsanajaye **jitaśvāsaḥ** san, **vairāgyayogena** viṣayebhyo vāryamāṇam, **abhyāsayogena dhriyamāṇam** sthīrīkriyamāṇam **mana ekatra** sarvapradhāne bhagavati **saṃyuñjyāt**. (*Siddhāntapradīpa* 11.9.11)